УДК 340

Кучук А.М. ©
доктор юридичних наук, доцент
(Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка)

DOI: 10.31733/2078-3566-2018-4-12-16

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЗАХІДНИХ ПРАВНИЧИХ КОНЦЕПТІВ: ЛЮДСЬКІ ПРАВА

Акцентовано увагу на необхідності перманентного дослідження стану упровадження західних правничих концептів у національну систему права. Зазначено, що важливими цінностями західної правової традиції є людські права, верховенство права і конституційна демократія. Проаналізовано стан імплементації західної теорії людських прав у національну систему права. Наголошено на необхідності слідування обраному вектору соціального розвитку, не намагаючись поєднати непоєднувані теорії.

Ключові слова: *вертикальність людських прав, загальне благо, людська гідність, людські права, права підозрюваного.*

Постановка проблеми. Будь-який суспільний устрій ґрунтується на певних ідеологічних засадах, має певне філософське обґрунтування, пізнання яких є епістемологічним засобом розуміння відповідного суспільства та процесів, що відбуваються у ньому. Обрані Українською державою як напрям подальшого розвитку розбудова правової держави та інтеграція у європейську спільноту, зважаючи на радянську «спадщину», зумовлюють необхідність переосмислення (точніше, кардинальної зміни) ідеології. Тому сучасний транзитивний етап розвитку української державності вимагає перманентного аналізу стану реформування у контексті відходу від радянських традицій та імплементації західних цінностей.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. На сьогодні в Україні відсутні комплексні системні дослідження стану імплементації цінностей західної правової традиції (зокрема, маємо на увазі правові цінності та національну систему права). Наявна правнича література висвітлює окремі аспекти цієї проблематики, при цьому значна її частина не містить детального аналізу і критичного сприйняття предмета дослідження.

Водночас значним внеском у розроблення окресленої проблематики є дослідження таких вітчизняних учених як С. Головатий (відомою є його праця «Верховенство права», у якій системно і послідовно викладено доктрину верховенства права та проаналізовано стан її упровадження в Україні. Важливою є і дескрипція автором термінології, що дозволяє адекватно відобразити зміст пізнаваного явища; частину обґрунтованих С. Головатим положень покладено в основу іншої праці – «Про людські права», що є на сьогодні чи не єдиною працею, в якій знайшло відображення саме європейське розуміння людських прав та критично оцінено напрацювання вітчизняної юридичної науки у цій сфері), М. Козюбра (висвітлення методології правничої науки загалом та методологічних засад пізнання права та прав людини з акцентуванням уваги на необхідності доповнення раціональних засобів правової гносеології іншими, що зумовлено природою права, яке «est ars boni et aequi»), О. Мінченко (мова як фактор неуніверсальності права, право як відображення культури соціуму та необхідність відходу від розуміння права як прескриптивного тексту), М. Савчин (сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму; автор, виходячи саме із основоположних цінностей і принципів, висвітлює зміну акцентів у діяльності органів публічної влади [1]), С. Шевчук (конституційна демократія як основа поступального розвитку соціуму та необхідність її імплементації у національну систему права; іманентність імпліцитності тексту Конституції, яка є не стільки нормативно-правовим актом, скільки актом установчої влади народу).

© Кучук А.М., 2018

Означені автори досліджували аксіологічні складові західної традиції права та ступінь їх імплементації у національну систему права. Однак проблема системного висвітлення окресленої проблематики залишається нерозв'язаною.

Тому **метою** цієї роботи є акцентування уваги правової спільноти на необхідності подальшого відходу від радянського концепту прав людини у контексті імплементації західного дискурсу людських прав.

Виклад основного матеріалу. У преамбулі Статуту Організації Об'єднаних Націй зазначено, що народи Об'єднаних Націй сповнені рішучості утвердити віру в права людини, в гідність і цінність людини, в рівноправність чоловіків і жінок і в рівність прав великих і малих націй [2].

Відповідно до ст. 3 Статуту Ради Європи, кожен член Ради Європи обов'язково повинен визнати принципи верховенства права та здійснення прав людини і основних свобод усіма особами, які знаходяться під його юрисдикцією, а також повинен відверто та ефективно співробітничати в досягненні мети Ради, визначеної у главі I [3].

Преамбула Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод також містить положення, в яких указується на засадничі положення аксіологічного змісту: «Беручи до уваги те, що метою Ради Європи є досягнення тіснішого єднання між її членами і що одним із засобів досягнення цієї мети є забезпечення і розвиток прав людини та основоположних свобод, знову підтверджуючи свою глибоку віру в ті основоположні свободи, які становлять підвалини справедливості та миру в усьому світі і які найкращим чином забезпечуються, з одного боку, завдяки дієвій політичній демократії, а з іншого боку, завдяки спільному розумінню і додержанню прав людини, від яких вони залежать» [4].

Як бачимо, важливими цінностями західної правової традиції є людські права та верховенство права, а також конституційна демократія. Ці цінності не визнавались як такі у межах радянської системи права. У цьому контексті не можна не згадати як відбувалось у 1948 році прийняття Загальної декларації прав людини. Так, «за» її прийняття проголосувало 48 держав, однак, були й держави, які утримались. Це, зокрема, Білоруська РСР, Південно-Африканська Республіка, Польща, Саудівська Аравія, СРСР, УРСР, Чехословаччина, Югославія. У цілому такі результати є цілком прогнозованими. Щодо Саудівської Аравії та Південно-Африканської Республіки їх несприйняття означеного міжнародного документа цілком зрозуміле і виходить за межі предмета цього дослідження, тому звернемо увагу на інші держави «радянського блоку». Виступаючи з приводу прийняття Загальної декларації прав людини, А.Я. Вишинський зауважив: «Нас не можна збити з нашої позиції демагогічними криками і схлипуваннями про те, що не можна, мовляв, обмежувати людську свободу, права людини. Ні – можна, якщо ця свобода використовується на шкоду суспільному благу, інтересам народу» [5].

Тож важливим завданням є з'ясування того, наскільки українське суспільство сприйняло та імплементувало аксіологічні концепти західної культури.

Першою важливою цінністю західної правової традиції є людські права та, відповідно, людська гідність. Без другої не може бути мови про першу. Визнання гідності кожної людини зумовлює визнання наявності у людини невід'ємних і непорушних прав. Саме тому основною соціальною цінністю є людина (а не колектив, як у СРСР, адже заради досягнення світлого майбутнього – формування комуністичного устрою – можна було і вважалося необхідним нехтувати навіть життям окремої людини. У цьому контексті не можна не згадати результати проведеної у межах Радянського Союзу колективізації, геноциду українського народу, масового терору, киштимську катастрофу, застосування зброї та танків до мирних зібрань 1956 року у Новоросійську та ін.).

У підручниках з теорії держави і права, у наукових публікаціях і до сьогодні часто використовується термін «загальне благо». Так, наприклад, при висвітленні питання про підходи до сутності держави указується на «загальносоціальний підхід», який протиставляється класовому і розкривається через категорію «загального блага». Однак невизначеність цього поняття, як і мала ймовірність існування самого явища, ставить під сумнів можливість його використання при вирішенні правових конфліктів. «Загальне благо» (або інтереси суспільства) – поняття невизначене і невизначуване: такої істоти як «плем'я» чи «суспільство» не існує у світі. «Плем'я» (чи «суспільство», чи «народ») – це лише множинність окремих людей. Не існує жодного блага, яке було б благом для племені загалом. Терміни «благо» і «цінність» стосуються лише живого організму, узятого окремо, а не безтілесної сукупності взаємовідносин» [6, с. 34], – зазначає Айн Ренд. При цьому автор зазначає: «Поняття «загальне благо» не має ніякого смислу, крім букваль-

ного, вузького: «сукупність того, що гарно для усіх окремих людей». Але у такому випадку воно не може слугувати моральним критерієм…» [6, с. 34]. Більш того, воно переважно зводиться до простої арифметичної дії: блага більшості. Саме тому у межах західної правової традиції застосовується принцип пропорційності, який дозволяє забезпечити права окремого індивіда, у тому числі і від більшості. Для вітчизняної системи права принцип пропорційності є новим, до недавнього часу про нього узагалі не говорили (особливо зважаючи на відсутність його текстового закріплення у нормативно-правових актах).

У цьому контексті не можна не зазначити такого. До сьогодні багато вітчизняних юристів (у тому числі і науковців) розуміють людські права як ті можливості, що надаються державою та мають бути зафіксовані у тексті нормативно-правового акта, забуваючи при цьому, що, відповідно до ч. 1 ст. 22 Конституції України, «Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними» [7]. Принагідно зазначимо, що у тексті Конституції Федеративної Республіки Німеччини (das Grundgesetz der Bundesrepublik Deutschland) не зазначено право на освіту. Виникає питання: чи означає це, що люди, що проживають на території Німеччини, позбавлені цього права і у Німеччині відсутня освітня система? Для системи права, в якій основною цінністю є людина, її права та гідність, саме вони є основою прийняття рішень; їх формалізація у текстах нормативно-правових актів є другорядним завданням.

Крім цього, черговий раз згадаємо рішення Конституційного Суду України у справі про призначення судом більш м'якого покарання, у якому зазначено, що право не обмежується лише законодавством, а охоплює й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, звичаєві норми. При цьому ключовим при визначенні у правила поведінки наявності реальної якості нормативності і, відповідно, можливості бути регулятором суспільних відносин є категорія моралі – справедливість (а закон, як зазначено у рішенні, може бути і несправедливим) [8].

До того ж в українському правовому дискурсі майже завжди мова йде про права людини, яким відповідають обов'язки людини (правам людини кореспондують обов'язки людини), хоча при цьому, знову ж таки, забувається конституційний припис, закріплений у ст. 3: «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [7]. Людським правам іманентною є вертикальність: їх адресатом є держава, а не інша людина. Тому людські права і обов'язки людини є різними і непов'язаними явищами. Про взаємозв'язок прав і обов'язків учасників суспільних відносин (але права уповноваженої сторони і людські права теж є категоріями, якими позначаються різні за сутністю явища) можна вести мову лише у контексті правовідносин, але не у контексті людських прав.

Саме тому дещо незрозумілим залишається теза, що доволі часто висловлюється у наукових колах і практикуючими юристами, про превалювання прав підозрюваного (обвинуваченого, підсудного) над правами потерпілого (при цьому мова йде, передусім, про кількісну перевагу). Розглядаючи цю тезу крізь призму людських прав, слід зазначити таке. Людські права належать кожній людині, вони є природними, фундаментальними і невід'ємними. Тому у цьому контексті і підозрюваний (обвинувачений, підсудний), і потерпілий мають одні й ті самі права. При цьому права підозрюваного (обвинуваченого, підсудного) можуть бути обмежені (право на свободу та особисту недоторканність, право на повагу до особистого і сімейного життя та ін.) або навіть порушені (право на свободу та особисту недоторканність, свобода від катувань, право на повагу до особистого і сімейного життя, заборона дискримінації та ін.) (за їх порушення винні особи мають понести відповідальність). Права ж потерпілого не обмежуються і не порушуються, якщо органи публічної влади виконують свої обов'язки, зокрема, проведення ефективного розслідування. Саме держава відповідає перед потерпілим про забезпечення його прав (як і перед підозрюваним (обвинуваченим, підсудним) за забезпечення його прав).

Наявність відповідних повноважень органів публічної влади, у тому числі й можливості застосування заходів державного примусу, зумовлюють необхідність наділення підозрюваного (обвинуваченого, підсудного) у межах кримінально-процесуальних відносин відповідними правами: заявляти відводи і клопотання, відмовитись давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом, право на захист та ін., яким відповідає обов'язок органів публічної влади (а не потерпілого). У свою чергу, повноваженням органів публічної влади відповідає

обов'язок підозрюваного (обвинуваченого, підсудного) (а не потерпілого). Наголосимо, «на стороні» органів публічної влади у цьому випадку і фаховість їх працівників, і можливість застосування примусу (чого може не мати підозрюваний (обвинувачений, підсудний), який до того ж перебуває у психологічно несприятливій для нього ситуації). У кримінальному процесі передбачена не змагальність потерпілого та підозрюваного (обвинуваченого, підсудного), а відповідного органу державної влади та підозрюваного (обвинуваченого, підсудного).

І навіть, якщо процесуальне законодавство містить значну кількість колізійних норм або прогалин, то це не питання прав потерпілого, а неефективна діяльність (або бездіяльність) суб'єктів юридичного нормотворення (які є органами публічної влади).

Тому тези, зокрема, слідчих, прокурорів, суддів про те, що підозрюваний (обвинувачений, підсудний) «має більше прав, ніж потерпілий», слід сприймати як намагання органів публічної влади перекласти на потерпілого свій обов'язок проводити ефективне розслідування та здійснювати ефективне правосуддя, позбавляючи останнього при цьому застосовувати засоби державного примусу (оскільки це лише повноваження державних органів).

Наступний важливий аспект, що указує на проблеми імплементації теорії людських прав у вітчизняну систему права, є неусвідомлення українцями сутності як людських прав, так і окремих соціальних регуляторів. Показовими у цьому контексті є результати загальнонаціонального дослідження Фонду «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва за підтримки Програми розвитку ООН в Україні та за ініціативою Офісу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини і громадського об'єднання «Центр інформації про права людини», які указують на те, що переважна більшість українців не поділяють погляд, що права людини є явищем, що суперечить окремим соціальним нормам, у тому числі і звичаям, традиціям. Так, близько 76 % опитаних не бачать ніякого антагонізму між людськими правами та вимогами релігії, близько 84 % вважають, що людські права цілком або майже не суперечать моралі, а близько 75 % не бачать суттєвих суперечностей із українськими традиціями [9, с. 18, 40].

Висновки. Отже, обравши для себе європейський вектор розвитку, українське суспільство має зважати на необхідність імплементації аксіологічних концептів у сфері права. Урахування національних особливостей не може повністю заперечувати, змінювати сутність відповідного явища, зокрема, людських прав, інакше це уже будуть не людські права, а щось інше. Якщо ми слідуємо традиції, то тоді не варто вести мову про людські права, а якщо імплементуємо теорію людських прав, то необхідно змінити окремі традиції або відмовитись від них.

Бібліографічні посилання

1. Савчин М.В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму. Ужгород: РІК-У, 2018. 440 с.

2. Устав Организации Объединенных Наций. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010.

3. Статут Ради Європи. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001

4. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. Урядовий кур'єр. 2010. № 215.

5. СССР и принятие всеобщей декларации прав человека. URL: http://www.hrights.ru/text/b11/Chapter17.htm.

6. Рэнд А. Апология капитализма / предисловие А. Эткинда. Москва: Новое литературное обозрение, 2003. 360 с.

7. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30.

8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) № 15-рп/2004 від 2 листопада 2004 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v015p710-04.

9. Що українці знають і думають про права людини: загальнонаціональне дослідження / І. Бекешкіна, Т. Печончик, В. Яворський та ін.]; за заг. ред. Т. Печончик. Київ, 2017. 308 с.

Надійшла до редакції 19.12.2018

SUMMARY

Kuchuk AM. Implementation of western legal concepts: human rights. The article focuses on the necessity of a permanent study of the state of introduction of the Western legal concepts into the national system of law, given that there are no comprehensive systemic studies of the state of

implementation of the values of the Western legal tradition in Ukraine nowadays.

It is noted that the important values of the Western legal tradition are human rights, the rule of law and constitutional democracy. These values were not recognized as such within the Soviet legal system.

The first important value of the Western legal tradition is human rights and, accordingly, human dignity. Without the second there can be no words about the first. Recognition of dignity of each person stipulates the recognition of the existence in a person of human inalienable and inviolable rights. That is why the main social value is the person himself / herself (and not the collective (group), as it was in the Union of Soviet Socialist Republics, because in order to achieve a bright future – the formation of a communist system – it was possible and it was considered necessary to neglect even the life of an individual). In the textbooks on the theory of state and law, in scientific publications even to this day it is often used the term "common good"

It is emphasized that "the common good" has no meaning other than the literal: "the totality of that which is good for all particular people". But in this case it can not serve as a moral criterion. That is why, within the Western legal tradition, the principle of proportionality is used, which ensures the rights of an individual, including from the majority. For the domestic system of law, the principle of proportionality is new, and until recently it was generally not spoken about (especially considering the absence of its textual consolidation in legal acts).

Till today many domestic lawyers (including scholars) understand human rights as those opportunities that are provided by the state and must be fixed in the text of a legal act.

In the Ukrainian legal discourse, it is almost always the question is about human rights, to which correspond the responsibilities of a person. Verticality is immanent to human rights: the state is their destination, and not another person. Therefore, human rights and human responsibilities are different and unrelated phenomena.

It is emphasized on the necessity of following the chosen vector of social development, not trying to combine inconsistent theories.

Keywords: *verticality of human rights, general good, human dignity, human rights, rights of a suspect.*

УДК 81'33+378

Нітенко О.В. ©
доктор педагогічних наук,
кандидат філологічних наук, доцент
(Національна академія прокуратури України, м. Київ)

DOI: 10.31733/2078-3566-2018-4-16-20

ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ПРАВА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРОСТОРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Розглянуто особливості іншомовної підготовки фахівців із права в провідних університетах країн Центральної, Північної та Східної Європи, що входять до Європейського простору вищої освіти; відбір університетів здійснено за їх показниками в Шанхайському рейтингу за 2018 рік. Визначено загальні тенденції іншомовної підготовки юристів на всіх циклах вищої освіти в указаних країнах: наявність бакалаврських та магістерських курсів, які викладаються іноземною, найчастіше англійською, мовою; функціонування міжнародних англомовних програм із права для здобувачів вищої освіти всіх рівнів, що є найкращим стимулом для вивчення іноземної мови; надання можливості підготовки дисертації іноземною мовою.

Ключові слова: *фахівці із права, іншомовна підготовка, університет, магістерська програма, тест з англійської мови.*

Постановка проблеми. Протиріччя між якістю юридичної підготовки в системі вищої освіти України та сучасними потребами особистості, вимогами суспільства в умовах євроінтеграції та глобалізації породжує необхідність модернізації такої підготовки в

© Нітенко О.В., 2018